

Rajeczky Benjamin, az egyházzenesz

Halálának ötödik évfordulóján ezzel az idézettel kezdtem e városban a megemlékezést: "Az igazat az Úr vezette egyenes utakon." S akkor csupán emberi életútjára gondoltam. Most ugyanezt kell mondanom, amikor egyházzenei munkásságáról kívánok megemlékezni.

Rajeczky Benjamin sohasem vágyott arra, hogy az egyházzene vezetői közé kerüljön, sőt inkább mondhatni, menekült tőle. Jól emlékszem, hogy az új katolikus népénekár, az Éneklő Egyház szerkesztése körüli viharokban gyakran sóhajtozott: "Gyerekek, én mindig mondtam, hogy ilyen zavaros dolgokba nem szabad belekeveredni." Ám ha életpályáját figyelmesen végigolvassuk, megint csak azt mondhatjuk: Kacsaringósnak látszó, de végül mégis egyenes úton vezette az Úr afelé, hogy a magyar egyházzene történetének egy döntő fordulópontján váljék vezető személyiséggé. Mert vegyük csak számba e szempontból életének egy-egy mozzanatát.

Innsbrucki tanuló éve alatt intenzív ismeretséget köt a középkor és reneszánsz zenéjével. Azután itthon az új magyar zene egyik élharcosa lett. Így tehát zenei látóköre tágabb, mint bárkié egyházzenesz társai között.

Kodály tanítványa és eszméinek bár jókedvű, mégis megalkuvásmentes, kérlelhetetlen képviselője. Legfőképpen annak, ami Kodályból a legfontosabb: az értékek engedmény nélküli tisztelete. S volt-e, van-e bármire is nagyobb szükség az egyházzenei értékválság évtizedeiben?

A gregorián kutatója és művelője olyan iránytűhöz jutott, mely minden zenei javaslatot biztosan meg tud ítélni a liturgia és a szakrális zene abszolút mércéjén. Egyúttal mély, bensőséges szakértelmet szerzett azon a területen, mely már Liszt Ferenc koncepciójában is az egyházzene valódi reformjának kiindulópontja.

A fáradhatatlanul breviáriumbozó és a zsolozsmát olykor fennhangon éneklő szerzetes élményszerűen itta magába az egyház liturgikus hagyományát. Míg más egyházzeneszek úgy illesztgették be zenei eredményeiket a liturgiába, mint egy végső soron tőlük mégis csak idegen közegbe, addig Rajeczky anyanyelvi szinten értette és beszélt a liturgiát.

A népzene gyűjtő és dallamok százait lejegyző népzenesz megtanulta, hogyan lehet a magas kultúrát művelni úgy, hogy közben nem szakadunk el a néptől, s ugyanakkor, hogyan lehet úgy a nép közelében maradni, hogy közben nem engedünk jottányit sem az értékekből. A népzene gyűjtő három dologgal is megajándékozta az egyházzeneszt: legközvetlenebbül: a magyar népéneknek mindenki másnál bensőségebb ismeretével, általánosabb szinten: a zenei archaizmus modernségének élményével, s gyakorlati szinten: a realitásérzéssel.

S végül, mivel a gimnáziumi tanár annak idején az egész zeneirodalmat végigénekelte kórusával, nyitott maradt a polifón egyházzene értékei iránt is, immunizálódott mindenféle doktrinér reformötlettel szemben, eszébe sem jutott, hogy egy vélt pasztorális cél vagy liturgizmus kedvéért feláldozza a művészi egyházzene nagyszerű örökségét.

Ezt a több évtizedes előkészületet egybefoglalva azzal jellemezhetjük, hogy kiegyensúlyozott, túlzásoktól mentes, a hagyományok és tennivalók minden irányában gazdag tapasztalattal bíró zenészként beszélhetett arról, mi a teendő egyházzeneben a XX. század végén.

Egyházzenei pályáját három szakaszra oszthatjuk. Az első: tanári működése a budapesti ciszterci gimnáziumban. Nincs saját, egyéni elgondolása: a Magyar Kórus mozgalom céljait valósítja meg, sokkal nagyobb tudással és lelkesedéssel, mint bárki kollégái közül. Diákjai számára a gregorián éneket természetes, második anyanyelvűvé teszi. Síkraszáll az akkori új (nem kevés egyházi üldözést szenvedett) népénektár, a Szent Vagy Uram elterjesztéséért. Kórusával, vagy inkább: kórusaival az egyházzene széles repertoárját énekelteni hétről hétre (hogy most a világi kórusirodalom kincseiről, például Bartók kórusainak korai bemutatóiról ne is beszéljünk).

A második a rejtőzés korszaka. A népének, a gregorián és a korai magyar egyházzene kutatójává válik. Közben a pásztói templomban Magyarországon egyedülálló biztonsággal, tudással és szépséggel recitálja a szentmise dallamait, s kapcsolódik be népének, e város híveinek énekébe, míg szobájának csendjében a karácsonyt a matutinum gregorián dallamainak végigéneklésével ünnepli.

Azután jön a nem várt fordulat, amikor a gondviselés azzal a feladattal bízta meg, melyre negyven éven át felkészítette. Az 1970-es évek közepén a katolikus népénektár reformjára a püspöki kar által kiküldött bizottságnak tagja, később vezetője lesz Prófétai feladat volt. Nem csak abban az értelemben, hogy utat kellett mutatnia, hanem hogy vállalnia kellett a próféták sorsát. Úgy félt tőle, ahogy a próféták a küldetéstől. Annyi bajjal, fájdalommal, szinte üldöztetéssel járt, mint a próféták működése. Mi közelről figyelhettük őt, napról napra láttuk és hallottuk ahogyan feladatok, tárgyalások, levelezések, támadások, érvelések sűrűjében szenved. Nem azért mert kedvét találta benne, nem győzelmi vágy, nem alkotó lobogás lelkesítette. Egyszerűen kötelességnek tekintette, olyan dolognak, mellyel őt ura megbízta, s számon fogja kérni, megtette-e azt, amit meg tudott tenni, szinte a siker minden reménye nélkül.

Az első évek tapogatózással teltek. A bizottság a legegyszerűbbnek látszó úton indult el: azt vizsgálta, mit kell változtatni az előző énekeskönyvön. Mit kell kihagyni, kicsit átdolgozni, esetleg hozzátenni. Ehhez Rajeczky hatalmas kérdőíves felmérés végeztetett arról, hogy a korábbi énekeskönyvből mit tudnak, énekelnek, kedvelnek a magyarországi plébániák. Azután csakhamar kiderült, hogy ez az út nem járható. A II. vatikáni zsinat egy olyan új helyzetet teremtett, melyben az előző könyv vagy könyvek toldozgatásával nem lehet célt érni. Ám ezt a vatikáni zsinatot mindenki másképpen értelmezte vagy akarta értelmezni.

Volt, aki számára nagy lehetőségnek látszott, hogy visszatérjen az egyházzene ahhoz a liturgikus ihletettséghez, mely a barokk kor óta elenyészett. Hiszen ha a latin nyelv eddig akadály volt annak, hogy a nép magát a liturgiát, a liturgia megszentelt szövegeit és dallamait énekelje, most ez az akadály elhárult. Rajeczky a tudós felkészültségével hadakozott cikkeiben az anyanyelvű gregorián jogaiért, bemutatva, hogy a történelem folyamán hányféle alakváltozást megért e gazdag repertoár, sokszor éppen a nyelvcserek okából.

Mások azonban éppen arra láttak lehetőséget a zsinati rendelkezésekben, hogy az eddigi értékvédő normákat fellazítsák, szabad teret engedjenek az egyházi selejtnek, az egyházi selejt akár nosztalgikus, akár ál-modern formáinak.

Hogyan tájékozódjon az új énekeskönyv? Milyen ideált kövessen? Hogyan épüljön fel? Rajeczky tárgyalt egyenként és közösségekben, előadásokat tartott és cikkeket írt. Levelezett és a püspököket győzködté. Közben állta a legotrombább támadásokat, még saját rendtársai részéről is. Mindennek dokumentumait majd olvashatják az önk gyermekei, ha az érintettek eltávozása után a Népektár archívuma nyilvánossá válhat.

A viták ugyan a könyv megjelenésének napjáig sem zárultak le, újból és újból felkorbácsolódtak hullámai. Mégis, elérkezett az az időpont, ahol konkrét munkához

kellett látni, ha nem akartuk, hogy sok évtizedes, le úgy sem zárható további viták a könyv megszületését sokáig elodázzák, vagy éppen végleg abortálják.

Az évtized végén megindult anyaggyűjtés és -rendezés új feladatok elé állította Rajeczkyt. Azon sok képesség közül, mellyel őt az ég megáldotta, számomra bölcs ítélőképessége látszik a legkiemelkedőbbnek. S erre bizony nagy szükség volt most. Sok száz énekből kiválasztani, amire igazán szükségünk van, megérezni, meddig mehetünk el kompromisszumok vállalásában, mi az, amit már nem szabad beengedni a könyvbe, s milyen érvekkel lehet azt távol tartani; azután szavanként mérlegelni a szöveget, hangonként a dallamot, s hangjegyenként a kottaképet: ez még akkor is nagy feladat lett volna, ha nem járt volna együtt a bizottsági munka fáradalmaival, az érvelés, meggyőzés baráti de nem mindig barátságos ütközeteivel, olykor olyan vélemények türelmes megvitatásával, melyek mögött Rajeczky tudásának csak töredéke állott.

A 80-as évek elején Rajeczky már cikkeiben ismertethette a könyv körvonalait, előadásokban tárhatta elő a koncepciót, s kisebb részletekben, de bemutathatta azt szűkebb közönség előtt. Az Új Emberben és Vigíliában megjelent e tárgyú cikkei szinte módszertani útmutatással felérnek.

De ki gondolta volna, hogy a csaknem kész könyv a kíváncsiság és a kipróbálás utáni vágy felkeltése helyett a leghevesebb vádaskodás viharait zúdítja Rajeczky fejére? Volt aki a bizottságon belül követelte a munka félretételét és más úton újraindítását. Érkeztek feljelentések a püspöki karhoz. Sőt magának a püspöki karnak tagjai közül is akadtak, akik – anélkül, hogy a könyv tényleges tartalmát megismerték volna – indulatos visszautasítással válaszoltak. Rajeczky, mint a bizottság elnöke, a püspöki kar ülésére meghíva próbálta magyarázni a kötet céljait, értékeit, s megválaszolni a megalapozatlan ellenérveket. Két püspök pozitív kiállása a kötet mellett, s az utolsó pillanatban vállalt két nagy kompromisszum hozta meg végül a kedvező döntést. Kompromisszum gyanánt Rajeczky beleegyezett a könyv belső rendjének teljes átalakításába, s abba is, hogy a könyvet nem kötelezően vezetik be, hanem alternatív népénektárként a Hozsanna mellett.

Végül a könyv 1985 végére a püspöki kar ajánló előszavával megjelenhetett. A magyar egyházzene történelmi jelentőségű dátuma ez, csak 1651-hez, a Cantus Catholici megjelenéséhez hasonlítható. Tudjuk, hogy a középkorban a népének csak paraliturgikus szerepet játszott, a liturgia hivatalos éneke a papok és diákok által énekelt gregoriánum volt. A protestantizmus hatására azonban a strófás népének megtúrt helyzetbe jutott, s ezt fejezte ki a Cantus Catholici közreadása a 17. század közepén. Lényegében minden későbbi magyar népénektár a Cantus Catholici vonalán haladt tovább, vagy inkább egyre lejjebb. A Szent Vagy Uram abban hozott lényegi javulást, amennyiben visszatért a Cantus Catholicihez, s az általa képviselt értékekhez. De a Szent Vagy Uram is a barokk énekeskönyvek egy késői változata. Az Éneklő Egyház a II. vatikáni zsinat magyar népénektára lett. Vállalta a zsinati liturgikus konstitúció kívánalmainak teljesítését, teljesebben és magasabb színvonalon, mint bármely más nemzeti részegyház mai énekeskönyve. Amikor először kínálta fel az anyanyelvű liturgikus éneklés lehetőségét a magyar közösségnek, ugyanakkor a legmegbízhatóbb vizsgálatok alapján és a legteljesebben gondoskodott a magyar hagyomány megőrzéséről is. Az első olyan énekeskönyv, mely nemcsak szavakban, hanem valójában érvényesítette Kodály elveit is, egyrészt a gregorián bevezetésével (melyért Kodály már a II. világháború előtt szót emelt), másrészt azzal, hogy a magyar énekkincs nem csak írásos forrásokból másolta ki, hanem az élő néphagyomány tanúságát is meghallgatta.

Rajeczky megérhette a könyv megjelenését, de elterjedését és az első gyümölcsök beérését már nem. Két hónapja jelent meg a Szent István Társulatnál a negyedik kiadás. Már elfogyott, nem kapható.

Dobszay László